

ESRA YILDIZ • Deli Kadınlar

ESRA YILDIZ Lisans eğitimini Çevre Mühendisliği (İTÜ) ve Sosyoloji (İÜ), yüksek lisans ve doktora eğitimini Sanat Tarihi Bölümü'nde (İTÜ) tamamladı. Doktora çalışmasını Technische Universität Berlin'de, doktora sonrası araştırmalarını Berlin Humboldt Üniversitesi ve EHESS'te (Paris) sürdürdü. İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Santralistanbul'da düzenlenen "Modern ve Ötesi", "Yüksel Arslan Retrospektifi" gibi sergilerin araştırma, sergi ve yayın koordinatörlüğünü üstlendi. *Critical Arts*, *African Arts*, *Arts in Translation*, *International Journal of Arts Management* dergilerinde makaleleri, Routledge, Intellect, İletişim, Tarih Vakfı Yurt, Can, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları gibi yayınevlerinde kitapları, yazıları ve makaleleri yayımlanıyor. Belgesel ve kısa filmler yapıyor.

İletişim Yayınları 3747 • Araştırma-İnceleme Dizisi 632

ISBN-13: 978-975-05-4038-7

© 2026 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2026, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Eren Eyüboğlu, Azra İnal,
Serap Tayfur, Füreyâ Kılıç, Adalet Cimcoz
Maya Galerisi'nde (*Hayat* dergisi, 1951)

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Berfin İnan

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44870

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6/41

Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6

Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ESRA YILDIZ

Deli Kadınlar

Kadın Sanatçılara
Feminist Bir Bakış

Anneme ve Babama...

... Yeni kapılar açmak gerek,
yanlış kapıları, doğru kapıları, ama açmak,
mutlaka açmak.

- SEVGİ SOYSAL, *Yürümek*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	17
<i>Anneler, babalar, kötü oğlanlar, kırılğan kızlar:</i> 2000'li yıllardaki sanat tarihi yazımının problematikleri	26
Toplumsal cinsiyet, Batı dışı coğrafyalar ve kadın sanatçılar	44
BİRİNCİ BÖLÜM	
SANAT TARİHİNİ FEMİNİZM PERSPEKTİFİNDEN YENİDEN YAZMAK	63
Modernleşme, kadın kimliği ve sanat	63
Cumhuriyet'in modern kadını: Temsil ve ideoloji	78
Deli kadınların türküsü	91
Aliye Berger ve istihsal tartışması	99
Kadın galericiler: Öncüler	104
Yerelliğin baskıları ve farklılıkların kabulü	108
1960'lardan 1980'lere: Yeni bir görsel dile doğru	117
<i>Kişisel olanın politikleşmesi: Kadın yazarlar ve sanatçılar</i>	142
<i>Feminist hareket ve kültürel dönüşüm</i>	151
1990'lar ve 2000'ler	171
<i>Bedeni geri almak</i>	190
<i>Çağdaş sanatta kurumsallaşma, bienaller ve toplumsal cinsiyet</i>	195
<i>Kamusalılığı sahiplenmek: 2010 sonrası çağdaş sanat, feminizm ve dayanışma</i>	201

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET, KİMLİK VE İKTİDAR (1970-2010)	209
Beden politikaları, kadın bedeni ve cinselliği	209
<i>Kadın bedeninin ve isminin yokluğu</i>	211
<i>Anonim bedenler, başsız kadınlar</i>	214
Aile	238
İslâm ve kadın	273
Erkeklik	297
<i>Queer</i> kimlikler ve temsil	310
Oryantalizm	317
Göç, ırk ve öteki	332
Ulus devlet, militarizm ve toplumsal cinsiyet	365
<i>İsimsiz coğrafyalar</i>	385
Kadınların kapatılması: "Hapishane"	390
Sanat kurumları ve eleştirisi	409

SONSÖZ

FEMİNİST KURUMSAL VE SANAT TARİHSEL BİR DÖNÜŞÜMÜN İMKÂNLARI	425
KAYNAKÇA	439

ÖNSÖZ

Bu kitap, Türkiye’de çağdaş sanat alanındaki kadın sanatçıları ve çalışmalarını toplumsal cinsiyet ve feminist kuram perspektifinden ele alarak, kadın araştırmaları ile sanat tarihyazımına katkı sunmayı amaçlıyor. Kadın sanatçıların toplumsal cinsiyetlendirilmiş kimliklere, toplumsal normlara ve iktidar mekanizmalarına yönelttikleri eleştirel müdahaleleri, geliştirdikleri direniş biçimlerini ve özgün konumlarını ortaya koyarken, sanat tarihinin feminist bir bakış açısıyla yeniden düşünüldüğünü öneriyor.

Batı’da 1960’lı ve 1970’li yıllarda ikinci dalga feminizmin etkisiyle gelişen feminist sanat, kadın sanatçıların sanat tarihindeki görünmezliğini ve görsel kültürün ataerkil yapısını tartışmaya açan yeni bir düşünsel alan oluşturur. Türkiye’deki kadın sanatçıların 1960’lı yılların kültürel ve siyasal dönüşümleriyle şekillenen atmosferde 1970’lerden itibaren, kadın hareketiyle doğrudan ilişki kuran az sayıdaki sanatçının dışında ve örgütlü bir feminist hareketin ya da sanatın parçası olmaksızın, çalışmalarında toplumsal cinsiyet normlarını, kadınlık deneyimini ve temsil biçimlerini eleştiren yaklaşımlar geliştirirler. Buna karşın, bu üretimler sanat tarihi yazımında ve sanat kurumlarında uzun süre karşılık bulamamış; Türkiye,

Batı dışı bir coğrafya olarak uluslararası feminist sanat tartışmalarının dışında tutulmuş, kadın sanatçıların benzer nitelikteki çalışmaları ise hem yerel hem de küresel sanat tarihi içinde yeterince değerlendirilmemiştir.

Kitabın ilk bölümünde, Batı'daki çağdaş sanatla eşzamanlı olarak benzer çalışmalar yapan 1970'li ve 1980'li yılların kadın sanatçılarını sanat tarihyazımından dışlayan yaklaşımları ve bu doğrultuda şekillenen güncel söylemleri ele aldım. Bu çerçevede, 2000 sonrası dönemde yayımlanan çalışmalar, düzenlenen sergiler ve sanat ortamındaki tartışmalar üzerinden, söz konusu tarihyazımı anlayışının nasıl inşa edildiğini ve tarihyazımında kullanılan toplumsal cinsiyetlendirilmiş dilin ve bakış açısının bu dışlanmayı nasıl yeniden ürettiğini inceledim. “Erk/eğin tarihi”ne (*history*) karşılık “kadının tarihi”ni (*her story*) merkeze alarak, tarihyazımının tarafsız ve nesnel bir bilgi alanı olmadığını, aksine iktidar ilişkileri, kurumsal yapılar ve hegemonik anlatılar tarafından biçimlendirildiğini göstermeyi amaçladım.

İkinci bölümde ise, Türkiye’de 1960’ların sonlarından itibaren gelişen çağdaş sanat ortamını hazırlayan tarihsel koşulları ortaya koymak amacıyla, Batılılaşma döneminden Cumhuriyet’in kuruluş yıllarına, oradan da 1970’lerden 2000’lere uzanan sanat tarihini toplumsal cinsiyet ve feminizm perspektifinden değerlendirdim. Bu doğrultuda, 1970’lerden itibaren aktif olarak üretim yapan kadın sanatçıların, yalnızca kendi dönemlerinin toplumsal, siyasal ve kültürel dinamikleriyle değil, aynı zamanda daha uzun erimli tarihsel dönüşümler ve sanat alanındaki yapısal değişimlerle de şekillendiğini ortaya koymayı amaçladım. Cumhuriyet öncesinde ve sonrasında kadınların, farklı toplumsal ve siyasal koşullar altında yürüttükleri hak mücadeleleri ile sanatsal üretimleri, 1970’lerdeki yeni eğilimlerin tarihsel zeminini hazırlamıştır. Bu açıdan, 1960 öncesi dönem kadın sanatçıların kadınlık deneyimlerini, özne ve sanatçı olma mücadelelerini giderek sanatlarının merkezine taşıdıkları, toplumsal cinsiyetlendirilmiş kimliklerden sıyrılma mücadelelerini çalışmaları aracılığıyla verdikleri bir

süreci temsil eder. 1960'ların ortalarından itibaren ve özellikle 1970'lerle birlikte, kadın sanatçıların üretimleri, bireysel deneyimlerle toplumsal eleştiriyi bir araya getiren bir nitelik kazanır, içerik ve biçim açısından çeşitlenirken kimlik politikalarına yönelik sorgulayıcı yaklaşımlar geliştirilir. Böylece, ilerleyen yıllarda daha belirgin hale gelecek feminist sanat pratiklerinin düşünsel ve estetik zemini de oluşmaya başlar.

Kadınların, sanat da dahil olmak üzere toplumsal yaşamın farklı alanlarında yürüttükleri uzun soluklu mücadeleler ile geliştirdikleri farklı sanat pratikleri, geriye dönük bir bakışla değerlendirildiğinde, bu tarihsel sürecin biçimlenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Ayrıca, dönemin disiplinlerarası etkileşimlerini dikkate alarak, edebiyat başta olmak üzere farklı sanat alanlarında yaşanan dönüşümlere ve bu alanlara öncülük eden üretimlere de sınırlı ölçüde yer verdim.

Bu tarihsel arka plan doğrultusunda kitapta, 1970-2010 yılları arasında Türkiye'den kadın sanatçıların çalışmalarını; beden politikaları, kadın bedeni ve cinselliği, aile, annelik, hapishane ve kapatılma, ulus devlet, milliyetçilik, militarizm, sanat kurumları eleştirisi, sınıf, göç, ırk ve oryantalizm gibi temalarla, toplumsal cinsiyet ve feminist kuram perspektifinden inceledim. Toplumsal cinsiyet ve feminist kuram, iktidar ilişkilerini, tahakküm mekanizmalarını ve dışlama pratiklerini görünür kılan eleştirel bir çerçeve sunduğundan, kadın sanatçıların yapıtları bu yapılarla hesaplaşan estetik ve politik müdahaleler olarak okunabilir. Kadın sanatçıları, toplumsal cinsiyet rejimlerini, sanatsal ve toplumsal alandaki iktidar ilişkilerini ve yerleşik temsil biçimlerini sorgulayarak, çağdaş sanatın düşünsel ve estetik sınırlarını genişletmiş; kültürel üretim alanına yeni ifade biçimleri, söylemler ve alternatif temsil olanakları getirmişlerdir.

Feminizm ve toplumsal cinsiyet araştırmalarında, kadınların yazılı belgelerdeki yokluğu ve kurumsal sessizlik karşısında sözlü tarih, ilk elden kaynak üretmeye yönelik önemli bir yöntemdir. Bu doğrultuda, farklı kuşaklardan ve farklı sanatsal yaklaşımlara sahip kadın sanatçılarıyla gerçekleştirdiğim sözlü

tarih görüşmeleri, yazışmalar ve paylaşılan kişisel tanıklıklar, hem yeni belgeler üretmeyi hem de Türkiye’den kadın sanatçıların tarihini yeniden değerlendirmeyi amaçlıyor. Bu çalışma kapsamında çoğunluğu alan araştırmasının ve çalışmanın tamamlandığı 2008-2011 arasında olmak üzere, yirmi beşi yüz yüze, ikisi e-posta aracılığıyla olmak üzere toplam yirmi yedi sanatçıyla görüşme gerçekleştirdim.¹ Daha fazla sanatçıyla konuşmayı hedeflememe karşın, görüşme yapamadığım sanatçılar da oldu. Bazı sanatçıların çalışmanın içeriğinde ve başlığında yer alan kadın ve feminizm vurgusu nedeniyle görüşme yapma konusunda tereddüt ettiklerini gözlemledim. Bu durum, kadın sanatçılar üzerine yürütülen araştırmalara ve özellikle bu araştırmaların feminist çerçevede ele alınmasına yönelik çekincelerin sanat ortamında hâlâ sürdüğünü gösterir.

Bu kitap, Türkiye’den kadın sanatçıların konumlarını ve sanatsal üretimlerini toplumsal cinsiyet ve feminist kuram çerçevesinde yeniden değerlendiren eleştirel bir bakış sunuyor. Sanatçıların çalışmalarını geniş bir tarihsel zaman dilimi içinde, aralarındaki ortaklıklar, farklılıklar ve etkileşimler üzerinden ele alarak, yapıtlarını ve üretildikleri dönemleri toplumsal, siyasal ve kültürel dönüşümler bağlamında okuyor. Böylece kadın sanatçıları ve çalışmalarını yalnızca tekil örnekler olarak değil, Türkiye’de çağdaş sanatın gelişimi ve sanat tarihinin dönüşümü içinde birbirleriyle ilişki kuran bir bütünlük içinde değerlendiriyor. Bu yaklaşımın, yeni araştırmalar için

-
- 1 Görüşme yaptığım sanatçılar; Nil Yalter (Mayıs 2008, Paris), Nur Koçak (16.01.2010, İstanbul), İpek Duben (Aralık 2009, İstanbul), Canan Beykal (Aralık 2009, İstanbul), Füsün Onur (14.01.2010, Kuzguncuk), Ayşe Erkmen (6 Ekim 2010, Berlin), Nezaket Ekici (19.05.2010, Berlin), Esra Ersen (Haziran 2010, Berlin), Ebru Özseçen (30.06.2010, internet aracılığıyla), Tiraje (27.02.2010, Büyükaada), Tomur Atagök (19.02.2010, İstanbul), Neşe Erdok (13.02.2010, İstanbul), Canan (Şubat 2010, İstanbul), Gülsün Karamustafa (Ocak 2010, İstanbul), Gül Ilgaz (Ocak 2010, İstanbul), Neriman Polat (11.01.2010, İstanbul), Şükran Moral (Aralık 2010, İstanbul), Nancy Atakan (Temmuz 2011, İstanbul), Seda Hepsev (Temmuz 2011, İstanbul), Gülçin Aksoy (02.08.2011, İstanbul), Mürüvvet Türkyılmaz (22.08.2011, İstanbul), Gülşen Çalık (Ekim 2011, e-posta), Nevhiz (2019, İstanbul), Candeğer Furtun (2019, İstanbul), Zehra Aral (2024, İstanbul), Aydan Murtezaoglu (e-posta, 2025).

kuramsal ve yöntemsel bir zemin oluşturacağını, feminist sanat tarihi ve toplumsal cinsiyet odaklı sanat ve kültür alanındaki araştırmalarına katkı sağlayacağını umuyorum.

* * *

Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın yazılması aşamasında İstanbul, Berlin, Paris arası yolculuklarımda bana evlerini, atölyelerini açan, hayatlarına ve çalışmalarına dair ayrıntıları paylaşan tüm sanatçılara teşekkür ederim. Bu konuşmalar sırasında *geriye dönüp bakmak*, toplumsal cinsiyetin kurulmasında hayata, çocukluğa, ilk gençliğe ve kadın olmayı deneyimlemeye dair anıları hatırlamak, karşılıklı duygusal anların paylaşılmasını sağladı. Toplumsal cinsiyet araştırmalarının, feminizmin tarihinde deneyimin paylaşılmasının her zaman önemli bir yeri vardır. Kuru bir akademik çalışmanın sınırlarını aşarak kadın sanatçıların deneyimleri yalnızca akademik alana, sanata dair değil, kadınlığın inşasına, hayata dair değerli hikâyeler sundu. Sözlerin kâfi gelmediği, hayatın önemli kırılma anlarının, zorlukların, kayıpların, üzüntülerin paylaşılmasında yaşanan boşluklar, karşılıklı esleri getirdi. Bu paylaşımlar için onlara müteşekkir olduğumu tekrar belirtmek isterim.

İstanbul Teknik Üniversitesi'nde başladığım bu çalışmada, Technische Universität Berlin'de (TU Berlin) geçirdiğim yılın araştırmamın şekillenmesinde ve yazımında önemli yeri var.² İstanbul, Berlin ve Paris'teki bireysel arşivlerin yanı sıra, İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi ve Atatürk Kitaplığı, Berlin'de Staatsbibliothek zu Berlin (Berlin Eyalet Kütüphanesi), TU Berlin, UdK Berlin ve Humboldt üniversitelerinin kütüphaneleri uzun vakit geçirdiğim mekânlar oldu. Berlin'de kaldığım süre boyunca çalışmalarını bu kentte sürdüren sanatçılarla konuşma ve Judith Butler, Julia Kristeva gibi feminist kuramın ve sosyal bilimlerin önde gelen isimlerinin konferanslarını takip ederek araştırmamın kuramsal çerçevesini farklı tartışma-

2 Berlin'de yürüttüğüm doktora araştırması ve doktora sürecim, Amerikan İlmî Araştırmalar Enstitüsü (ARIT) doktora bursu ve Erasmus bursu tarafından desteklendi.

larla derinleştirme fırsatı elde ettim. Ve bir *flaneuse* olarak Berlin'i/Tiergarten'ı deneyimlemek, akademik, kültürel ve gündelik yaşamın bir parçası olmak, çalışmayı yazmak açısından da motive ediciydi. TU Berlin'de çalışmalarımı sürdürdüğüm dönemde Andrea Meyer'in ve Lars Blunck'un davetiyle katıldığım doktora kolokyumu, katılanların bana yönelttiği sorular ve katkılarıyla Türkiye dışından bir bakış açısıyla çalışmamın nasıl görüldüğünü anlamamı sağladı. Meyer'e, Blunck'a ve bu kolokyuma katılan tüm öğrencilere geri bildirimleri, yönelttikleri sorularla çalışmamın farklı noktaları üzerine düşünmeye vesile oldukları için teşekkür ederim.

Bu çalışmanın her aşamasını desteklediği için Zeynep Kuban'a, yazılarıyla, konuşmalarıyla, önerileriyle bu çalışmanın oluşumuna katkısı için Zeynep Direk'e, toplumsal cinsiyet alanında yazdıklarıyla her zaman ilham veren Meltem Ahıska'ya, İTÜ Sanat Tarihi Bölümü'nün kapılarını bana açan Ayla Ödekan'a, entelektüel varlıklarıyla, dostluklarıyla hep yanımda oldukları için İpek Duben'e ve Alan Duben'e ve bu çalışmaya desteği için Türker Armaner'e çok teşekkür ederim.

Feminizm, toplumsal cinsiyet ve sosyal bilimlerin farklı alanlarındaki zihin açıcı yazılarından, yayınlarından her daim beslendiğim Aksu Bora'ya ve Tanıl Bora'ya çalışmanın kitaplaşmasını destekledikleri için özel bir teşekkür borçluyum. Her çalışmanın bir bitiş ve sonrasında da bir bitemeyiş öyküsü vardır. Kitabın isminin seçimindeki cesaretlendirici tavrı, her daim inceliği, lütufkârlığı ve motive edici sözleriyle bu uzun yolda Tanıl Bora'nın desteği benim için çok değerliydi.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde her zaman yanımda olan sevgili aileme ve sıkıntılarımı paylaştığım arkadaşlarıma sonsuz teşekkürler. Bu çalışma özellikle ailemin; Safiye Yıldız, Hüseyin Yıldız ve Hülya Yıldız'ın maddi ve manevi her türlü desteği, yüreklendirmeleri olmaksızın gerçekleştirilemezdi.

Bu kitap, tarihin öznelere olmaktan dışlanmalarına, *yetersiz, başarısız görülmelerine*, her türlü zorluğa rağmen *yürümeye devam eden*, toplumsal her alanda mücadele eden *deli kadınlara* adanmıştır.